

Consumentenbescherming in het verleden

Citation for published version (APA):

van Rhee, C. H. (1996). Consumentenbescherming in het verleden: Prijs- en kwaliteitsbewaking van bier in vroeger dagen. In J. M. van Buren-Dee, E. H. Hondius, & M. van Delft-Baas (Eds.), *Consument zonder grenzen: Opstellen aangeboden aan mr. M. van Delft-Baas* (1 ed., pp. 13-23). Kluwer. Consument en recht

Document status and date:

Published: 01/01/1996

Document Version:

Accepted author manuscript (Peer reviewed / editorial board version)

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

C.H. van Rhee, 'Consumentenbescherming in het verleden. Prijs- en kwaliteitsbewaking van bier in vroeger dagen', in: J.M. van Buren-Dee *et al.* (eds.), *Consument zonder grenzen. Opstellen aangeboden aan mr. M. van Delft-Baas*, Deventer, 1996, p. 13-23.

CONSUMENTENBESCHERMING IN HET VERLEDEN

Prijs- en kwaliteitsbewaking van bier in vroeger dagen

C.H. van Rhee^{*}

INLEIDING

Het consumentenrecht is van zeer recente datum. Pas in de jaren vijftig/zestig is de consument, om met Van Driel te spreken, 'ontwaakt'¹ en deed een beweging opgang die met een lelijke naam wordt aangeduid als het *consumentisme*. Het leidende beginsel van deze beweging is dat de consument invloed behoort te hebben op onder andere de kwaliteit van goederen en diensten.² Men kan zich de vraag stellen in hoeverre dergelijke gedachten ook voorafgaand aan de opkomst van het *consumentisme* reeds in rechtspraak en literatuur in een of andere vorm aanwezig waren. Deze vraag wil ik voor de rechtspraak in deze bijdrage onderzoeken. Hierbij richt ik mij in het bijzonder op een drank waarvan Marion van Delft, naar men zegt, een liefhebster is, namelijk het bier.

Hoewel consumentenbescherming oorspronkelijk vooral op nationaal niveau werd gerealiseerd, is gedurende de twee laatste decennia een beweging richting de Europese instellingen te signaleren. Niet alleen in richtlijnen, maar ook in de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen nemen consumentenrechtelijke onderwerpen een steeds belangrijker plaats in. Een zaak die nog niet zo lang geleden de aandacht trok, betrof de biernijverheid, en dan in het bijzonder het zogenaamde *Reinheitsgebot* in Duitsland.³ Dit *Gebot* houdt strikte bepalingen in over de wijze waarop bier moet worden vervaardigd en werd ook toegepast op importbieren. Volgens de Duitse regering vond deze maatregel zijn oorsprong in de bescherming van de volksgezondheid. Haars inziens was in Duitsland, waar bier 'een [...] in grote hoeveelheden geconsumeerd voedingsmiddel' is, een maatregel als het *Reinheitsgebot* noodzakelijk. Het Hof van Justitie besliste echter dat een onverkorte toepassing van het *Reinheitsgebot* in strijd was met het EG-Verdrag. Hoewel deze zaak in de eerste plaats handelt over het vrije verkeer van goederen binnen de Europese Gemeenschap, is zij ook voor de consument van eminent belang, aangezien hier uiteindelijk de kwaliteit van het in Duitsland aangeboden bier in het geding is.

Het door het Hof van Justitie gewezen arrest herinnerde mij aan het bestaan van een groot aantal bierzaken met vaak interessante aspecten voor de positie van de consument in onze oude rechterlijke archieven. Hoewel de grote hoeveelheid geschillen betreffende de biernijverheid op het eerste gezicht enige verwondering wekt, is het bij nader inzien wel verklaarbaar dat bier veelvuldig tot processen aanleiding gaf. Florike Egmond betoogt bijvoorbeeld in een recente verhandeling over voornamelijk de Hollandse biernijverheid, dat 'bier letterlijk de vloeibare basis vormde van een belangrijk deel van de Hollandse economie in de 14e, 15e en 16e eeuw'.⁴ Bier was dan ook de volksdrank bij uitstek (thee en koffie kwamen pas in de 17e en de 18e eeuw in zwang). Het werd niet alleen gebruikt als dorstlesser, maar werd tevens aangewend bij de bereiding van verschillende gerechten. Hierbij zal het van belang zijn geweest dat drinkwater vaak niet betrouwbaar was.

Bij mijn onderzoek baseer ik me op de rechtspraak van de Grote Raad van Mechelen uit de zestiende eeuw. De archieven van de Grote Raad zijn voor een groot deel nog aanwezig en worden in het Algemeen Rijksarchief in Brussel bewaard. In de onderzochte periode was de Grote Raad naast de Geheime Raad de hoogste rechtbank van de Nederlanden. De Raad had jurisdictie over grote delen van het huidige Nederland, België, Luxemburg en Noord-Frankrijk. Zowel zaken in appel, voornamelijk afkomstig van de provinciale vorstelijke rechtbanken zoals het Hof van Holland, de Raad van Vlaanderen en de Raad van Artesië, als zaken in eerste aanleg konden er aanhangig worden gemaakt. Zaken uit Nederlandstalige gebieden werden in principe in het Nederlands behandeld, terwijl zaken uit de overige streken in het Frans werden afgedaan.

Het is mijn bedoeling in deze bijdrage drie representatieve bierzaken aan een nader onderzoek te

^{*} De auteur is als universitair docent verbonden aan het Molengraaff Instituut (vakgroep privaatrecht) van de Universiteit van Utrecht. Hij dankt Florike Egmond voor het ter inzage geven van de door haar verzamelde gegevens over de biernijverheid in de Nederlanden. Petra van Dam en Louis Sicking leverden waardevol commentaar op de ontwerpversie van dit artikel.

¹ Van Driel (1989) p. 19.

² Vgl. Rijken (1996) p. 3.

³ Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, 12 maart 1987, NJ 1988, 367.

⁴ Egmond (ter perse).

onderwerpen. Daarbij stel ik me de vraag wie er in de onderzochte zaken, naast de brouwers, belangrijke invloed uitoefenden op de kwaliteit en de prijs van het bier. Tevens wil ik onderzoeken hoe deze invloed werd gerechtvaardigd. Ging het hier om de bescherming van de consument of waren er andere beweegredenen? De eerste hieronder behandelde zaak betreft de regulering van de prijs en de kwaliteit van importbier op de plek waar het werd geconsumeerd. De twee overige zaken handelen over de prijs- en kwaliteitsbewaking van het bier op de plaats waar het werd geproduceerd.

GOES TEGEN GOUDA

Gouda was lange tijd één van de belangrijkste bierproducerende steden in Holland. Het Goudse bier werd tot ver buiten de stadsmuren gedronken. De Goudse bierindustrie was echter in de zestiende eeuw op zijn retour.⁵ Dit hield mogelijkerwijze mede verband met de teruglopende kwaliteit van het bier. Exemplarisch hiervoor is een proces waarin de stad Goes met Gouda verwickeld raakte.⁶ Dit proces is interessant omdat het aantoont dat de plaatselijke bestuurders van Goes een vergaande controle uitoefenden op het soort bier dat in Goes werd aangeboden, alsmede op de kwaliteit en de prijs van dit bier.

Goes had in 1506 een overeenkomst gesloten met de Goudse brouwers Gerrit Janszoon en Jan Claaszoon⁷ (in de processtukken speelt alleen Gerrit Janszoon een rol). Partijen kwamen overeen dat de brouwers aan Goes bier zouden leveren, en wel gedurende een periode van vier jaar met uitsluiting van andere brouwers. Het contract bevatte de bepaling dat het bier 'van goeden smaken, niet arger dan den peyl of cuert van der Gouwe [= Gouda]' moest zijn. Verder werd overeengekomen dat elke week zoveel bier moest worden geleverd 'dat de exeyseñairs [de belastinggaarders van Goes] of die ghemeente deser stede ghene merckelicke redene en hebben dairover te claegheñe'. Bovendien bevatte het contract een zeer gedetailleerde regeling over de prijs van het bier. Deze luidde: 'Ende zullen elck vat biers gheven ende vercoepen om zeventhien stuvers met condicien indien dat overal up de dorpen ende in de steden hier ontrent ['t bier] daelde, zoe sullen zy mede dalen, ende indien dattet bier overal in de dorpen ende steden rese, zoe sullen [zy] mede mogen rysen'. Ook de op het bier geheven belastingen werden vastgelegd.

Een aantal aspecten van deze zaak trekt de aandacht. In de eerste plaats blijkt Goes met de overeenkomst niet alleen zijn inwoners enige garanties te willen bieden; tevens wenst de stad haar belastinginkomsten veilig te stellen. Immers, zij komt overeen dat er zoveel bier moet worden geleverd dat niet alleen de consument uit Goes, maar tevens de 'exeyseñairs' geen reden tot klagen hebben. Bedacht moet worden dat Goes haar belastingen waarschijnlijk verpachtte aan particulieren, die alleen een goede pachtsom wilden betalen als de belastingopbrengst voldoende hoog was.⁸ Belangrijker is het echter te constateren dat door dit contract de kwaliteit en de prijs van het bier allereerst een zaak was van de brouwers en de stedelijke overheid. De consument nam in dit geheel slechts een marginale plaats in. Hij moest indien hij klachten had over de prijs en de kwaliteit van het aan hem geleverde bier bij zijn stadsbestuur aankloppen. Het stadsbestuur kon dan vervolgens de maatregelen treffen die het nodig achtte. Het één en ander blijkt in de hier besproken casus als Janszoon zijn verplichtingen niet nakomt. Soms leverde hij helemaal geen bier en soms leverde hij zodanig 'cleen ende snoode bier' dat het 'buuten der voorseyder stede' moest worden gezonden, en dit 'tot grooten scade ende achterdeele van den voorseyden poorteren ende inghezetenen van derzelver stede'. Als gevolg hiervan besloot de stad dat na ommekomst van de termijn van vier jaar niet alleen Janszoon, maar ook een Delftse vakbroeder van hem bier aan de stad mocht leveren. Toen hieruit onenigheid ontstond, waren het de steden Gouda en Goes die tegen elkaar procedeerden. De individuele consument uit Goes was hierbij niet betrokken; zijn belangen werden behartigd door het stadsbestuur. Ditzelfde gold overigens voor brouwer Janszoon. Niet hij was de wederpartij in het proces, maar het Goudse stadsbestuur.

Aangezien het door Goes gesloten contract zeer gangbaar was in de vroeg-moderne Nederlanden,⁹ zullen zaken met aspecten van wat wij tegenwoordig het consumentenrecht noemen voor een belangrijk deel in het kader van een collectieve belangenbehartiging door stedelijke overheden moeten worden gesitueerd. Overigens is het de vraag of deze belangenbehartiging altijd gunstig was voor de consument, aangezien een stadsbestuur niet alleen met consumentenbelangen, maar ook met andere belangen (zoals die van de hierboven genoemde belastinggaarders) zal hebben rekening moeten houden. In een dergelijke situatie zijn belangenconflicten niet ondenkbaar.

5 Yntema (1994) p. 73.

6 De informatie over dit proces is ontleend aan dossier 237 in de serie *Beroepen uit Holland* (hierna BH) in het archief van de Grote Raad van Mechelen.

7 Voor een afschrift van deze overeenkomst, zie BH 237, document a.

8 De gewoonte om het recht tot belastinginning te verpachten had verschillende voordelen. Overheden hoefden er hierdoor geen eigen 'belastingdienst' op na te houden, terwijl zij tevens het risico van oninbaarheid van belastinggelden ontlieden. De pachters voeren wel bij de verpachting voorzover de belastinginkomsten de pachtsom overtroffen. Vergelijk Boone (1989).

9 Egmond (ter perse).

GERRIT HERCK TEGEN GOUDA

In processen met betrekking tot de naleving van kwaliteitseisen bij de productie van het bier wordt een centrale plaats ingenomen door hetgeen ik hier gemakshalve zal aanduiden als plaatselijke verordeningen (keuren) en aan de steden verleende voorrechten (privileges).¹⁰ Een goed voorbeeld hiervan vinden we in een zaak tussen brouwer Gerrit Herck uit Gouda en het Goudse stadsbestuur.¹¹

De stad Gouda voerde een strenge controle over het door haar brouwers geproduceerde bier.¹² Eén van de maatregelen om deze kwaliteit zo hoog mogelijk te houden was, dat slechts een beperkte hoeveelheid tonnen bier per brouwsel mocht worden geproduceerd. Indien er meer dan de toegestane hoeveelheid werd gebrouwen, kwalificeerde men dit als ‘overbrouwen’, hetgeen strafbaar was. Het één en ander blijkt uit een Goudse keur.¹³ Deze verordening leert ons onder andere hoe een brouwer moest handelen indien hij ongewild meer bier produceerde dan was toegestaan. Ging het om minder dan een ton (‘een vierendeel, een half vat oft drie kindekens’) dan diende hij het teveel weg te schenken aan de armen zonder dat verdere stappen van zijn zijde werden vereist (‘dat zal die brouwer om Godswille geven op zyn consciencie’). Echter, brouwde hij één of meer tonnen teveel, dan diende hij binnen een half uur het plaatselijke gerecht te waarschuwen. Het gerecht registreerde het teveel gebrouwen bier en bepaalde tevens wat ermee moest gebeuren, tenzij de brouwer te kennen gaf het bier aan de armen te willen schenken. Als er ‘s nachts teveel werd gebrouwen, dan diende het gerecht bij het aanbreken van de dag, voor acht uur, te worden verwittigd. Strenge straffen waren gesteld op het overtreden van deze regeling, hetgeen er uiteindelijk toe moest bijdragen dat het Goudse bier voldoende sterk was en een goede smaak had.

Bij het handhaven van de Goudse keur was de plaatselijke schout betrokken. Rond Hemelvaartsdag in het jaar 1519 constateerde deze dat brouwer Herck en zijn vrouw over meer bier beschikten dan zij volgens de Goudse regels hadden mogen brouwen. Op grond hiervan bekeurde de schout mevrouw Herck, die kort hierna in het kraambed overleed. Uit een zich in het dossier bevindend getuigenverhoor¹⁴ blijkt dat zij kort voor haar overlijden over het optreden van de schout met de ‘vroetmoer’ van Gouda en enige andere vrouwen had gesproken. Toen de vroedvrouw als getuige (deposante) door het Hof van Holland werd gehoord, verklaarde zij ‘dat in ‘t uuyterste van de huysvrouwe van den appellant [= Herck], die liggende was in heur dootbedde, zy deposante van hair gesien ende gehooft heeft dat se hair handen vouwede, seyde tot hair deposante ende andere vrouwen die daer tegenwoordich waren: ‘Dat neem ic op den doot die ic sterven sal, dat ic geen schult en hebbe van ‘t gene dat die schout ons van overbrouwen overseyt’, ende en leefde die voorseyde huysvrouwe van den appellant geen ure dairnae’. Deze verklaring werd bevestigd door een andere getuige, die meldde ‘dat die voirseyde huysvrouwe seyde openbairlyc: ‘Op ‘t baren van ‘t kint dat ic drage ende op de doot die ic God schuldich ben, soe neem ic dat ic niet schuldich en ben van den saken van ‘t overbrouwen ‘t welc die schout my overseyt’. Hoe het dan toch mogelijk was dat de schout kon constateren dat Herck over teveel bier beschikte, blijkt uit een andere getuigenverklaring: mevrouw Herck zou van een collega-brouwer extra bier hebben gekocht en met dit bier, zoals te doen gebruikelijk, haar eigen tonnen hebben doen vullen. Nadat het Hof van Holland Herck van het ‘overbrouwen’ had vrijgesproken, ging de stad Gouda in beroep bij de Grote Raad. Hoe de zaak vervolgens afliep is onbekend, aangezien in het archief van de Grote Raad geen vonnis in de zaak Herck is terug te vinden.

Waarom trad de Goudse magistraat nu zo streng op tegen haar brouwers? Wilde hij de consument beschermen tegen slecht bier? Uit het dossier Herck blijkt dat de toedracht waarschijnlijk een andere is geweest. Kort voordat de schout mevrouw Herck verbaliseerde, namelijk op 18 augustus 1518, was er op naam van de landsheer een schrijven uitgegaan naar het Goudse stadsbestuur.¹⁵ Het stadsbestuur werd opgedragen maatregelen te treffen om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van het in Gouda gebrouwen bier werd verbeterd. De biernijverheid in Gouda had de landsheer in het verleden namelijk ‘zekere groote, merckelicke sommen van penningen, vele duysenden bedragende’ opgeleverd. Deze inkomsten waren echter aanzienlijk gedaald, ‘overmits dat ‘t bier van der voorseyder stede nergens naer zoe goet noch zoe substancieux en is als pleecht te wesen’. Deze mindere kwaliteit van het bier had ertoe geleid dat ‘in vele ende diversche plaetsen, steden ende heerlicheden in onsen landen, daer ‘t voorseyde bier zeere begeert is geweest, nu ter tyt versmaet ende gerepudieert wordt’. De landsheer beval Gouda dan ook zodanige maatregelen te treffen dat er beter bier geleverd kon worden. De stad had er alle belang bij dit bevel te gehoorzamen, aangezien zij van de landsheer afhankelijk was voor de bevestiging van een voor haar zeer belangrijk privilege. Dit privilege stond de stad toe ongehinderd Gouds bier te slijten in alle plaatsen in Brabant,

10 Zie over stedelijke kwaliteitsbewaking ook Yntema (1992) pp. 236-241.

11 De informatie over dit proces is ontleend aan dossier 40 in de serie *Beroepen uit Holland* in het archief van de Grote Raad van Mechelen.

12 Vergelijk over kwaliteitscontroles door stedelijke overheden Hallema & Emmens (1968) pp. 132-136.

13 BH 40, document d.

14 BH 40, document g.

15 BH 40, document b.

Vlaanderen, Holland, Zeeland en West-Friesland waar zij vanouds gewoon was dit te doen. In het bijzonder verbood het privilege plaatselijke overheden op Gouds bier een hogere accijns te stellen dan op het locale bier. Op die manier beschermde het privilege de concurrentiepositie van de stad en het stadsbestuur wilde die positie niet in gevaar brengen. Hoewel de slechte bierkwaliteit in het verleden natuurlijk ook niet gunstig geweest was voor de verkoop van het bier, bekommerde men zich daar in Gouda waarschijnlijk minder om, aangezien een bepaalde groep personen op korte termijn baat had bij een slechte prijs-kwaliteit verhouding. Over de Goudse keurmeesters zegt de landsheer immers dat zij 'de ooge meer [hadden] op hen zelfs ende hueren vrienden ende magen prouffyt dan op 't prouffyt ende welvaren van onser voorseyder stede ende gemeente'.¹⁶

Samenvattend kan gesteld worden dat uit het dossier Herck blijkt dat het optreden van zowel de landsheer als van de stedelijke overheid niet in de eerste plaats werd ingegeven door de wens de consument te beschermen. Voor de landsheer stond de schatkist centraal, en voor het stadsbestuur de bevestiging van een voor haar belangrijk privilege. Desalniettemin kan worden geconcludeerd dat de stem van de consument in deze casus werd gehoord. Immers, de consument weigerde bier van slechte kwaliteit te kopen, hetgeen de belastingopbrengst nadelig beïnvloedde, waardoor de landsheer het stadsbestuur beval kwaliteitsmaatregelen te treffen.

DE BROUWERS VAN SINT OMAARS TEGEN HET STADSBESTUUR VAN SINT OMAARS

Een zaak waaruit meer bezorgdheid over de positie van de consument blijkt, speelde zich rond 1553 af in Sint Omaars in Artesië.¹⁷ Ook in deze zaak werd opgemerkt dat de slechte bierkwaliteit een nadelige invloed had op de belastinginkomsten voor zowel de landelijke als de plaatselijke overheid, maar dit argument speelde in het verdere verloop van de procedure geen rol.

Het proces vond zijn oorsprong in het feit dat enige brouwers uit Sint Omaars klaagden over het optreden van de plaatselijke keurmeesters, alsmede over een nieuwe plaatselijke verordening die de keuring van het bier regelde en de maximum bierprijs vaststelde op een lager bedrag dan voorheen gegolden had.

Er werd streng gecontroleerd. Volgens de oorspronkelijke regeling vond de keuring van het bier plaats op de verkooppunten. Hiertoe bezochten de keurmeesters de plaatselijk kroegen en zo nodig lieten ze het bier dat ongeschikt was voor consumptie op straat werpen. Dit was ook gebeurd met het bier van de in het proces betrokken brouwers en wel publiekelijk en op klaarlichte dag. Niettemin stelden de brouwers dat hun bieren 'goed en toereikend waren om menselijke lichamen binnen te gaan' ('bonnes et souffissantes pour entrer en corps humains'). De handelwijze van de keurmeesters had volgens de brouwers niet alleen geleid tot hun 'totale ondergang', maar had tevens nadeel berokkend aan de inwoners van de stad. Op welke wijze de inwoners schade hadden geleden specificeerden de brouwers echter niet.

Het stadsbestuur stelde dat de bierkwaliteit ronduit slecht was. In het verleden was het Sint Omaarse bier zeer gewild, maar toen de prijzen van de voor het brouwen benodigde grondstoffen stegen, was het met de kwaliteit en met de verkoop van het bier bergafwaarts gegaan. Waarschijnlijk deden de brouwers hetgeen ook Gerrit Herck in de hierboven beschreven casus deed en dat in zijn geval leidde tot een aanklacht wegens 'overbrouwen': zij onttrokken meer bier aan een brouwsel dan zij oorspronkelijk deden. Gezien de maximumprijs die er voor het bier gold,¹⁸ zal er waarschijnlijk voor hen ook niet veel anders hebben opgezet als zij toch nog enige winst wilden maken. Echter, zo stelde het stadsbestuur, de grondstofprijzen waren ondertussen allang weer gedaald en nog steeds was de bierkwaliteit zeer slecht. Het was problematisch om de personen die hiervoor verantwoordelijk waren te achterhalen, aangezien men zowel in de brouwerijen als op de verkooppunten met het bier geknoeid kon hebben. Immers, niet alleen konden de brouwers teveel bier aan één brouwsel hebben onttrokken, maar ook konden de biertappers bier van hoge kwaliteit vermengd hebben met goedkoop bier, en het aldus verkregen mengsel voor de prijs van het betere bier hebben aangeboden. Uit het archief van de Grote Raad blijkt dat dit laatste een wijdverbreide praktijk was die zich niet tot Sint Omaars beperkte.¹⁹ Het vervelende in Sint Omaars was echter dat tengevolge van het feit dat de keuring op de verkooppunten plaatsvond men vaak niet kon vaststellen wie verantwoordelijk was voor de slechte bierkwaliteit: de verkopers gaven de brouwers de schuld, terwijl de brouwers natuurlijk het omgekeerde deden. Daarom werd in de nieuwe plaatselijke verordening vastgelegd dat de keurmeesters het bier bij de brouwers moesten keuren. Bleek er later dan toch iets mis te zijn op de verkooppunten, dan was dit waarschijnlijk niet te wijten aan de brouwers, maar lag het aan de verkopers.

In Sint Omaars controleerde men niet alleen de kwaliteit maar ook de prijs van het bier streng en stelde men maximumprijzen vast. Dit gebeurde overigens ook in andere steden in de Nederlanden. In Middelburg bijvoorbeeld rechtvaardigde het stadsbestuur de aldaar geldende maximumprijs door te stellen dat de 'scamele

16 BH 40, document b.

17 Fonds Grote Raad van Mechelen, sententieregister 854, sententie 114, pp. 1659-1677.

18 Vergelijk over de maximum bierprijzen Yntema (1992) pp. 241-242.

19 Zie bijvoorbeeld BH 40, document c: 'daeruuyt dickent gebuert es dat dezelve Goudsche bieren mette anderen biere voorscreven gemingelt, gecranct ende gefrauldeert hebben geweest'.

inwoonders' en 'die arme scamele arbeyders' beschermd dienden te worden.²⁰ In Sint Omaars voerde het stadsbestuur eveneens een dergelijk argument aan: de regelgeving in verband met de biernijverheid was vastgesteld 'pour le bien publicque et soulagement des bourgeois, manans et habitans dudit Saint Omer et aultres y conversans'. Bovendien was men van mening dat de regelgeving ook diende 'au support et advantaige desdits brasseurs'. Met andere woorden, hoewel de brouwers het hier blijkbaar niet mee eens waren, vond het stadsbestuur dat zij ook wel voeren bij de regelgeving.

Om er nu in de praktijk zorg voor te dragen dat de consument wist wat het aangeboden bier waard was, had men oorspronkelijk het volgende systeem ingevoerd. De bierverkopers dienden aan hun 'encines' (uithangborden?) zes blokjes te bevestigen, die aangaven dat het bier de gewone prijs van zes penningen waard was. Bleek nu dat er sprake was van een inferieure kwaliteit, dan werd opdracht gegeven één of meer blokjes te verwijderen. Hierdoor was het voor de tappers moeilijker hun klanten te bedriegen.²¹ Desondanks bleek er toch nog te worden geknoeid en daarom had het stadsbestuur als nieuwe maatregel bevolen dat bier dat minder dan zes penningen waard was uit het etablissement waar het werd aangeboden moest worden verwijderd. Vervolgens diende dit bier in opdracht van de stad voor de juiste prijs te worden verkocht.

Uit deze casus blijkt hoe intensief de consument van bier in Sint Omaars werd beschermd. Minder dan in de kwestie betreffende Gerrit Herck wordt in deze zaak gesproken over teruggelopen belastingopbrengsten, hetgeen doet vermoeden dat het stadsbestuur oprecht bezorgd was over de prijs en de kwaliteit van het door haar ingezetenen geconsumeerde bier. Het verschil met de zaak Herck is, dat het hier over door de eigen stadsbewoners geconsumeerd bier gaat, terwijl Herck exportbier produceerde dat door lieden werd geconsumeerd voor wie het stadsbestuur zich waarschijnlijk niet verantwoordelijk voelde.

Interessant zou het zijn te vernemen wat er gebeurde indien een individuele consument uit Sint Omaars zich erover beklaagde dat hij ondanks de strenge prijs- en kwaliteitsregelingen toch was bedrogen. Leidde dit dan tot een rechtszaak of werd het geschil langs andere weg (bijvoorbeeld via het gilde) opgelost? Het archief van de Grote Raad geeft hierover geen uitsluitsel. Een onderzoek in de plaatselijke archieven zou misschien wel een antwoord op deze vraag kunnen geven.

CONCLUSIE

De hierboven besproken casusposities lijken erop te wijzen dat bij de bestudering van consumentenbescherming in de vroeg-moderne periode een onderscheid moet worden gemaakt tussen het bier geproduceerd voor de eigen, plaatselijke markt en het exportbier. Indien de kwaliteit van het eerstgenoemde bier in het geding was, lijkt het optreden van de plaatselijke overheid vooral te zijn ingegeven door de wens de plaatselijke consument te beschermen. Betrof het echter bier dat bestemd was voor de export, dan vonden de kwaliteits- en prijsmaatregelen hun oorsprong in andere overwegingen, zoals het feit dat de belastingopbrengsten zouden teruggelopen bij een verminderde bieraafname hetgeen voor de landelijke overheid reden zou kunnen zijn bepaalde stedelijke privileges niet te bekrachtigen.

Uit het archief van de Grote Raad blijkt weinig van invloed van de individuele consument op de kwaliteit en de prijs van het bier. Voorzover hij hierop invloed uitoefende, gebeurde dit vooral via de indirecte weg van vraag en aanbod. Onderzoek in de archieven van de plaatselijke schepenbanken en/of gilden zal moeten uitwijzen of de consument op lokaal niveau actiever was.

VERKORT AANGEHAALDE LITTERATUUR

Boone, M., Triomferend privé-initiatief versus haperend overheidsoptreden? Over pachters van indirecte belastingen in laatmiddeleeuwse steden. *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 1989, pp. 113-139.

Driel, M. van, *Zelfregulering - Hoog opspelen of thuisblijven* (Kluwer-Deventer 1989).

Egmond, F., *De strijd om het bier. Stadsnijverheid, groothandel en economische politiek in de Noordelijke Nederlanden tijdens de 16e eeuw (ter perse).*

Hallema, A., J.A. Emmens, *Het bier en zijn brouwers. De geschiedenis van onze oudste volksdrank* (Amsterdam 1968).

Rijken, G.J., *Ontstaan en positie van het consumentenrecht*, in E.H. Hondius, G.J. Rijken (red.), *Consumentenrecht*,

²⁰ Archief van de Grote Raad van Mechelen, serie *Eerste Aanleg*, dossier 344-2, document n. Voor gelijksoortige argumenten, zie BH 27.

²¹ Men bedenke zich dat de blokjes waarschijnlijk nodig waren omdat veel klanten niet konden lezen.

Een overzicht van de rechtspositie van de consument (Serie recht en praktijk 27, Kluwer-Deventer 1996) pp. 3-8.

Yntema, R.J., The Brewing Industry in Holland, 1300-1800; A Study in Industrial Development (ongepubliceerd proefschrift, Chicago/Illinois 1992).

Yntema, R.J., Een kapitale nering. De brouwindustrie in Holland tussen 1500 en 1800, in R.E. Kistemaker, V.T. van Vilsteren (red.), Bier! Geschiedenis van een volksdrank (De Bataafsche Leeuw-Amsterdam 1994) pp. 72-81.